

Марија М. Шљукић¹

Универзитет у Београду – Филолошки факултет

БЕОГРАД КАО ПРОСТОР ЕГЗИСТЕНЦИЈЕ ЛИКОВА У РОМАНИМА СЛОБОДАНА СЕЛЕНИЋА

У овом раду истраживање се заснива на уочавању међуодноса и утицаја простора и времена као битних компоненти за сагледавање индивидуалних судбина ликова унутар урбане сфере града Београда, али истовремено и формирање колектива оличеног у грађанском слоју, који обликује атмосферу града. Аналитичком методом се запајају и издвајају све оне одлике и карактеристике значајне за историјски, друштвени, социјални и културни живот Београда посматраног раздобља из домена теоретичара Мамфорда, Лефевра, Башлара, Ека и Барта. Циљ истраживања је да се перципирају, истакну и размотре сви они чиниоци значајни за урбани простор, а који су имали изузетан, а донекле и пресудан утицај на обликовање ликова, њиховог унутрашњег и спољашњег модалитета постојања, али и функционисања унутар урбаног простора Београда у романима *Пријатељи*, *Убиство с предумишљајем* и *Малајско лудило* Слободана Селенића.

Кључне речи: Слободан Селенић, *Пријатељи* (1980), *Убиство с предумишљајем* (1993), *Малајско лудило* (2003), град Београд, грађански слој

Селенић нијансирањем и контрастирањем показује изглед, као и разлику између приказа некадашњег и садашњег стања Београда, што је у битној мери подцртано како променом друштвено-економских прилика обележених политичко-идеолошким системом вредности, тако и мењањем менталитетских карактеристика ликова непосредно после Другог светског рата.

¹ marijasljukic0402@gmail.com

Романескни свет Слободана Селенића у целини, као и у појединим деловима, изграђиван је проматрањем индивидуалних судбина ликова, који својом бити и карактеристикама оличавају колективно искуство, како историјске епохе и друштвених и економских сила, које преовлађују у њој, тако и колектива и социјалног слоја коме припадају унутар београдске атмосфере.

„И тако слику политичког невремена [...] Слободан Селенић представља кроз контрасте између људи старог и новог времена, њихових система вредности, њиховог свакодневног живота, њихових љубави и гнушања. Али та слика контраста није, као што би се могло очекивати, црно-бела. Са једне стране декадентност, са друге грубост и безобзирност, са једне поштење и радом стечен друштвени положај и имовина, са друге ‚конзумирање‘ добара која некима припадају због ратних заслуга и политичких убеђења, конформизам – на обема странама. И љубав и страст, која једина може те контрасте премостити, али не успева.“ (Петрићка 2004: 38)

Временски распон од турског периода, па све до савременог доба у развоју града, перципира се кроз преплетај и укрштање преломних историјских догађаја, који на свести и егзистенцији појединца, остављају дубоке, али понекад и не тако значајне трагове (Први и Други српски устанак, смене династија Обреновића и Карађорђевића, Први и Други светски рат, ратови деведесетих).

Приповедање је базирано на два равнима кроз истовремено уочавање садашњости, као и кроз понирање у прошлост, обично пратећи развојну нит породичне генеалогije, Хаџиславковића, Аранђеловића, Белимарковића.

Наративна структура романа *Пријатељи, Убиство с предумишљајем* и *Малајско лудило*, обликована је кроз форму грађанских романа са наглашеном изнијансираном друштвено-социјалном динамиком кретања међуљудских односа, маркираних историјско, политичко и идеолошко приказаном поетском сликом Београда. „[...] *slika grada*. Grad je već raspolagaо pismom, posedovao je njegove tajne i моћи. On je već suprotstavljao urbanost (kulturnu) rustikalnosti (naivnoj i prostoj). Od izvesnog trenutka, grad je imao svoje vlastito pismo: *plan*.“ (Lefevr 1974: 21)

Наративно ткање је густо испреплетано имагинативним светом, али и документарним материјалом, као покушаја реконструкције дужег или краћег временског периода (рукопис, разгледница-дописнице, писма, исповест, званични административни документи и новински чланци).

Породична историја је испреплетана са националном и политичком, чиме се остварује како укореењеност ликова у одређено поднебље, тако и веродостојност приказане атмосфере и духа Београда. „Grad je diskurs

i ovaj diskurs je u stvari jezik: grad govori svojim stanovnicima, mi govorimo svom gradu, gradu u kome obitavamo; naprosto, naseljavamo ga, prolazimo kroz njega, gledamo u njega.“ (Bart 2009: 424)

Хоризонтална пројекција града се остварује кроз описе ужег градског језгра са назначењем топографских и топонимијских одредница у уској вези са функционисањем и начином свакодневног живота ликова, али и навођењем периферијске просторности.

„Београд, равнодушно својим тролејбусима тутњи, као понорница у подземне пролазе нестаје, преко реке се пребацује као каква огромна газела животињски гипког скока; [...] бучан у шест ујутру постаје, утихне у десет увече; препун у три по подне, празан недељом [...] град, требало да задрхти од Саве до Дунава, од нестале Јатаган-мале до Котеж-Неимара“ (Селенић 2000: 333)

Вертикална перспектива махом се перципира у домену модернијег изгледа града, солитери, чиме се указује да је након Другог светског рата наступила особена промена не само у психолошким профилима људи, већ и у значајној мери и у изгледу и развоју града. „Grad u svom potpunom značenju podrazumeva geografsko čvorište, ekonomsku organizaciju, institucionalni proces, teren za društveno delovanje i estetski simbol kolektivnog jedinstva.“ (Mamford 2010: 544)

Топос кафана и ресторана (*Мажестик, Руски цар, Плави јахач, Касина, Алонсо*) остварује се кроз укрштај друштвених и социјалних кодова града са значајним упоришним тачкама на топографској карти Београда.

Преломна, пресудна епоха у личним судбинама већине ликова представља тренутак ослобођења и непосредно после Другог светског рата, оспољава се кроз моделе егзистирања у послератној стварности унутар социјално-друштвене припадности.

Језик има специфично место и улогу, јер ближе ситуира ликове спрам њиховог завичаја (Крسمан, Истрепф), али и унутар модерног поимања живота у Београду поткрај двадесетог века, социоклет (Булика-Јелена). На колективном аспект у проматрања овог феномена уочава се особени начин изражавања читавог једног слоја кроз оштар, одсечан, богат императивима и особитом лексиком, чиме се изражава друштвена улога језика кроз положај и углед. Многозначна метафора времена представља и нијансирање семантике одређених речи из прошлости пренетих у тренутку говора, у разговору Булике и Којовића, сведока промене друштвених парадигми, политичко-идеолошког система вредности у дотицају са историјским периодом.

„Селенићево романескно писмо носи још један јасно препознатљив индивидуалан знак – то је нарочит вид неодољиве духовитости у

вербалном оживљавању типова наших културних средина и социјалних слојева. Све Селенићеве теме појављују се отуд јарко осветљене разнобојним сноповима светлости кроз разнородне говорне навике. И ова духовитост је парадоксална јер подразумева истовремено црте меланхолије и убитачног сарказма. Селенић је писац опсесивне тематике, он је сасрећен на критичко расветљавање савремене историјске, идеолошке, етичке ситуације са различитих становишта [...] Селенићева парадоксална духовитост испољава се у међупростору, у односима таквих становишта.“ (Јеремић 2007: 256)

*

Композициона шема у роману *Пријатељи*, изграђена је на бинарној позицији, рођени Београђанин-дошљак, оксфордски ђак-пастир. Протоком времена Истреф надограђује његов идентитет, постајући инжињер и посланик, док Владан обавља посао у библиотеци у Бритиш Каунсилу.

Индивидуални идентитети се изграђују у односу на историјске промене, политичко-идеологизовану стварност, али највећи удео у формирању јединке представља породична традиција, стварајући оквирне тачке за оспољење личности. „Појави оба лика претходи опис онога чега се Истреф сећа као судбине своје породице и онога шта Владан о својој успева да сазна из оскудних докумената и од непоузданих сведока и хроничара.“ (Димитријевић 2004: 4)

Наративно ткиво изражено је кроз непрестане промене у друштвеном и социјалном коду, посредованог поетском сликом разградње некадашњег београдског грађанског слоја и изградњом новог, продором виталистичких струјања понетих из посве другачијих средина, инкорпорираних у модерни, иновирани изглед Београда.

„Роман *Пријатељи са Косанчићевог венца 7* (1980) био је, рекло би се, нека врста изнуђеног повлачења од отворене конфронтације два противничка морала на тему неприродне – па зато и неодрживе – везаности два супротна света: статичног и клонулог грађанског интелектуалца са декадентним и нездравим склоностима, и динамичног, здравог албанског момчића, који од тестераша, под благом руком свог заљубљеног заштитника, прераста у човека новог доба. [...] У *Пријатељима*, распадање грађанског сталежа у пролетерској револуцији није изражено као трагедија, него као трагична фарса, с благом иронијом и са доста карикатура.“ (Палавестра 2015: 310-311)

Дихотомна позиција ликова уобличена је у односу на средину из које потичу, предачко наслеђе, разлику у социјалном статусу, али и на интелектуалном и културном плану, чиме се оспољава по свему необично пријатељство, мењајући њихове суштине.

„[...] у првом и базичном слоју поетика Селенићевог приповедања, као и различите мотивацijske линије које из ње проистичу утемељена на проучавању интеркултурних односа у смислу узајамног посматрања, анализирања, поређења и увиђања разлике, покушаја прилагођавања и приближавања, али и неминовног разилажења Владана Хаџиславковића и Истрефа Верија.“ (Стојановић Пантовић 2004: 119)

Приватна сфера Владана остваривала се под окриљем породичног дома Хаџиславковића на Косанчићевом венцу, чиме се подцртава углед старе грађанске породице. Дом Хаџиславковића се у пуној мери и обиму исказивао у складу са променом историјских, друштвених, политичких и економских прилика током две стотине година, показујући међусобне односе и корелације власника са њиховим животним простором. Све измене у поменутој кући су настајале и нестајале са индивидуалним потребама, жељама и размишљањима станара куће. Утицај Истока и Запада у домену становања се читавао кроз постојање турске и европске собе. Економске прилике у новоформираној држави Демократској Федеративној Југославији, оличене су у аспекту чињенице да Владан Хаџиславковић добија сустанаре из готово свих делова државе, чиме се указује на иновирани прилике у београдској средини. Нови станари су пренели традиционални начин живота и патријархалну матрицу, која указује да по први пут у историји куће на Косанчићевом венцу станари се не прилагођавају простору, већ простор подређују себи и својим укућанима.

„Кући од цигала и малтера, сандал-дрвета и преграда лесонитских, ораховине и тесана камена, мојој кући што ме, оронула, уморног окружава својим собама, таваном и подрумима као јастук-бедемима око какве свете личности у окружењу и самозаточењу [...] о Косанчића венцу број 7 о дому Хаџиславковића [...] над старим ћириличким ‚ремингтоном‘ нагнутог, до мене самог у кући на венцу, што обрасла бршљаном, ољуштеног малтера испод кога се као белокошт открива цигла, окружена мирном и тихом полутамом праскозорја, траје своје запуштене дане најдубље старости.“ (Селенић 2000: 41-42)

Истрефова судбина обликована је кроз промене животних простора унутар београдске средине, подрума у Захумској улици са сународницима, летње кухиње тета Лепше Којадиновић, Владанове тетке на Котеж-неимару, собе у Владановој кући на Косанчићевом венцу и стана на Новом Београду, па се на тај начин показује развој његове личности, као и постепени процес уклапања, све до срастања са београдском средином. Породични стан Истрефа Верија одражава склоности и навике свакодневног функционисања многочлане породице са хобијима, донекле омогућавајући продор у индивидуалне портрете укућана.

„Необично је тихо у празном стану [...] увек изнова, изненадила празнина и мир у просторијама у којима је навикао да га дочекује врева и стрка мноштва малих укућана. [...] мада је стан и даље претрпан стварима, онима које заузимају своје стално место и мноштвом других које су ту случајно или привремено. Гомила неиспегланог, опраног рубља на трпезаријском столу који заузима пола предсобља; Башкимова спортска торба остављена, [...] поред машине за прање веша, [...] Чакаров велики кипер од жуте пластике на кухињском прагу; мрежа са намирницама из самопослуге окачена о точкић регулатора за радијатор [...] његове вунене папуче-чарапе [...] стоје тамо где их је јутрос оставио – испред спаваће собе; свежањ новина припремљених за бацање код улаза, – и сав тај метеж, који више говори о пренасељености стана него о неуредности станара, почиње да урања у јесењи, облачни сутон, оно међудоба када обриси ствари губе оштрину, а још није дошло време да се упали светло.“ (Селенић 2000: 7-8)

*

Роман *Убиство с предумишљајем* временски се разлистава у периодима пре, за време и након Другог светског рата (Ставра, Јелена, Јован, Крсман), као и током ратова деведесетих (Јелена-Булика, Богдан). Наративно ткиво је изграђено укрштајем прошлости и садашњости, активираних принципом сећања и памћења, индивидуалног, породичног са историјским и колективним искуством. Промене историјских парадигми рефлектују се и на измене животног простора ликова. Аранђеловићи су пре рата становали на Сењаку, а након почетка окупације града, прелазе у Крунску улицу, чиме је предочена хоризонтална перспектива града.

Аранђеловићи су у породичном дому у Круској приређивали забаве. Посебан сегмент доживљаја обитавања унутар породичног круга, представљала је прослава Божића, чиме се подцртава религијски код.

„Простор између наших кревета био је пун разбацаних украсних хартија; на нашим ноћним сточићима котарице од лакираног пружа, украшене зимзеленим гранчицама и златном сламом, натрпане без реда мандаринама, орасима и лешницима у љусци, банаанама, слаткишима у разнобојним целофанским овојима, урмама, сувим шљивима и смоквама. Ваздух благо мирише на поморанџе и чоколад-бомбоне с ликером.“ (Селенић 2002: 70)

Окупацијски период био је наглашено обликован бомбардовањима, од којих су Јелена и Јован привремено налазили склониште у подруму. „Lako je i podrumu naći korisna svojstva. I on se može racionalizovati nabravanjem njegovih pogodnosti. Ali on je pre svega *mračno biće kuće*, biće koje ima udela u podzemnim silama.“ (Bašlar 2005: 39)

Након Другог светског рата Јелена због њеног широког образовања и познавања страних језика, запошљава се у Танјугу.

„– Питам се, ето, можете ли ви, уз вашу, уз моју најбољу вољу, појмити како су чудно, како су неспојиво различити изгледали ваша бака Јелена приспела у Танјуг право из француског забавишта и Крсман Јакшић из засеока Корлаће у некој планинској забити Копаноника, тог децембра 1944. године на другом спрату Танјугове зграде у Франкопановој улици? Крсман из Корлаћа, мајор ОЗНЕ, бог и батина, може шта помисли, а помишља свашта! И лепа Јелена, сењачка принцеза одрасла на зрну грашка, одједном неснађена у урушеном свету, обожавани очух чами на Бањици [...] Тек их је једно лудо време, госпођице Јелена, а не и најбујнија машта, могло спојити!“ (Селенић 2002: 19-20)

Промена динамике односа Крсмана и Јелене читава се и у измени места њихових сусрета, од Јеленине канцеларије до гвоздених степеница. „Prema drevnoj arhitektonskoj kodifikaciji, stepenište ili rampa denotiraju mogućnost uspona.“ (Еко 2009: 483)

Персонални идентитет Јована маркиран је на неколико нивоа, рођени Београђанин из грађанске средине, пореклом из трговачко-фабрикантске породице и са широким дијапазоном интересовања, понајпре за уметност. Током периода ослобођења Београда упућен је на принудни рад у Борски рудник, док његов отац Ставра његову коначницу егзистенције заокружује у затвору, трагичним чином.

Временски интервал у животима породице Аранђеловић-Љубисављевић перципира се кроз промењен изглед стана у Крунској и оскудног намештаја, чиме долази до продора историјско-политичких прилика у приватну сферу. „Ствари су следеће: два кревета с постељним стварима (душеци, јастуци, чаршави и јоргани), фотеља, 2 столице, већи и мали ћилим, два ноћна ормарића, 3 ормана, софа, тоалет, мали сто, лустер и две завесе.“ (Селенић 2002: 44)

Друштвено-идеолошка промењена стварност утиче и на односе ликова Јована и Јелене, као и развијање Јелениних нежнијих осећања према Крсману, кроз покушај превладавања краха грађанског света и успостављања другачијих вредносних система, што кулминира драматичним дешавањима.

„Није Хитлер изгубио рат, Јоване. Ми смо га изгубили. Ти и ја. Ми смо највећи ратни губитници. Не зато што су Ставри одузели куће и фабрике, већ зато што су нама одузели свет у коме је могуће живети према своме нахођењу и друкчије него што прописује гомила опијена својим новим правима у новој једнакости свих са свачим. [...] Ко одлучи да живи мораће то да чини у свету направљаном по укусу roundheads-а, на начин безнадежно

не захтевних квекера у новом руху и обновљеном простачком духу. [...] ТО ЈЕ СВЕТ, ЈОВАНЕ, У КОЈИ ЋЕ КРСМАНИ УЋИ ЛАКО, А МИ, ИЛИ УЗ ЊИХ, ИЛИ НИКАКО.“ (Селенић 2002: 203, 205)

Између тишине, бујице речи која полако нараста, изговарањем речи, које заувек и неповратно стају између двоје блиских људи, који су се до тада разумели и споразумевали без иједне изговрене речи, често само погледом или покретом, стао је читав свет промењене динамике. Спољашње промене у окружењу, међу људима, социјално, друштвено и економски условљене и рефлектоване кроз нестајање грађанске Србије и настајање социјалистичке Југославије, огледају се у свим доменима дотадашњих међуљудских односа и релација, па чак и између тако блиских особа попут Јелене и Јована.

Приватни простор становања након ослобођења остварен је кроз особени тип заједничких станова, па тако и Јован и Јелена настајују егзистенцијални простор двеју соба у Крунској. Након судбоносних дешавања Јелена напушта овај простор и прелази код бабе и деде Неранџића у Бирчанинову улицу.

Јелена-Булика у потрази за породичним идентитетом покушава да реконструише породичну генеалогiju. Булика као да на другачији начин и у другој историјско-политичкој епохи, али такође не мање дубински, проживљава судбину своје баке као одраз жене у огледалу будућности, тако и на индивидуалном плану последње дамаре једне државе, која је у њено време настала, а у Буликино се неповратно растаче и нестаје са историјске позорнице. Она делећи простор стана у Бирчаниновој са Богданом Билогорцем, студентом и добровољцем, у подједнако пресудним тренуцима, чиме се затвара циклични круг, јер након смрти Богдана и сама Булика заувек напушта Београд.

„У *Убиству с предумишљајем* Селенић представља два спрегнута историјска времена и различите ставове у вези са тим историјским временима, оба у ратним дешавањима и оба са просторном одредницом Београда као места дешавања. [...] Централна прича заснована је на љубавном троуглу, мелодрамски интонираном, између сењачке принцезе Јелене, Крсмана, партизанског потпуковника и Јована, образованог нарколептичара и буржуја. [...] Јеленина потрага за детаљима из живота своје бабе Јелене, о којој би да напише књигу, прелива се на романтичну причу између ње и Богдана, рањеника из Славоније.“ (Јакшић Провчи 2016: 476-477)

*

Наративна структура *Малајског лудила* посредована је искуством грађанске средине Београда, откривајући се из перспективе Предрага

Петровића, потомка старе породице Белимарковић и дошљака Петровића, чиме се на симболичком плану обједињавају два посве другачија погледа на друштвену панораму града. Романескна сфера издваја два битна микро простора библиотеку и трпезарију, чиме су осветљена многобројна искуства породичних обичаја и обреда, стичући интегрални пресек приватности породичних домова.

Културни код је на различите начине употпуњен. Микрохронотоп породичне библиотеке Дане Белимарковић, истовремено одражава својства индивидуалног карактера, али и шире, начин функционисања живота унутар породичних домова грађанског слоја.

„Бројни наши рођаци [...] слутили су, на неодражан начин, да је тетка Дана морала бити образована само по њеној библиотеци, чија је величина била изван свих сразмера са Белимарковићкиним статусом незапослене уседелице, и по томе што су је увек када бану изненада и ненајављени, затицали са књигом у рукама.“ (Селенић 2004: 34)

Породица Белимарковић обредом прелаза, смрти, замењује свој дотадашњи егзистенцијални простор новим у битној мери другачијим, Београдом. Породична историја уско је испреплетана са националном и колективном свешћу. Индивидуални идентитет, друштвени углед и породична част, изграђивали су се и употпуњавали у дотицају са политичким и историјским менама, како на националном нивоу, тако и у сагласности са другачијим струјањима у међународној геополитици. Историјске прилике утичу на развој индивидуалних идентитета Белимарковића мењајући њихову судбину спрам промене парадигми.

Персонални идентитет Предрага Петровића остварује се кроз укрштај политичког, историјског, друштвеног и социјалног лика града, који се у битној мери прожимају, рефлектујући се, како на домену егзистенцијалног простора јунака, тако у још већем степену, асоцијативним проширивањем, уграђени у његов психолошки профил. Петровић његову егзистенцијалну позицију заснива у стану у Господар Јовановој 47 са родитељима, Олгом Јевтић, потомком Белимарковића, старе угледне грађанске београдске породице и оцем, Првославом Петровићем, капетаном НОВЈ, правником, замеником тужиоца Војног суда.

Породично наслеђе, као и уопште традиције унутар испољења егзистенцијалног круга постају основа изграђивања идентитетског кода појединца. Породично памћење кружницом грађанске средине постаје обележје посебног угла самеравања, како приватних простора становања, тако и одраза на топографској мапи Београда. Укрштај породичног и личног сећања исказује се психолошким профилом Предрага Петровића, утемељујући се кроз специфичан однос, спрам микрохронотопа породичног стана, уграђивањем емоционалних садржина у интимни ареал.

„У Јовановој ми је било сасвим добро: прашњавао колико треба да бих се осећао безбедним, гипсани радови на плафону местимично отпали, што их чини друкчијим од било којих других гипсаних радова на свету, зидови две спојене собе од дна до врха испуњени (највећма тетка Даниним, али и Ђенераловим и мојим) књигама, комади намештаја срасли са местом на коме се налазе од када знам за себе, па стога изгледају непомериви; општа похабаност која ме, не знам тачно зашто, испуњава осећањем подстицајне носталгије; [...] све то заједно јесте моја очевина. [...] разлог који је можда и пресудније утицао на моју одлуку да се не померам из нашег стана био је у томе што ме је нарочитом срећом и спокојством испунила идеја да кућу у Андре Николића, моју дедовину, преуредим у три посебна стана за издавање, то јест, да постанем рентијер.“ (Селенић 2004: 146)

Предраг завршава Правни факултет и егзистенцијално заокружење остварује као рентијер. Породична кућа Белимарковића је порушена у немачком бомбардовању 6. априла 1941, а кућа у Андре Николића 11. променом историјских парадигми бива национализована и много касније повраћена у posed, где испрва станују Душан и Тереза Вилотијевић. Они њихову приватну сферу оспољења личности уцеловљују у просторности стана на Новом Београду, у солитеру, где живи и Мухарем Јусић са породицом.

Индивидуални идентитет Душана Вилотијевића обликован је и двоструко мотивисан, првенствено променом егзистенцијалне средине, преласком из Котража на обронцима Чемерна у београдску средину, али и развојним луком школовања на Правном факултету у Београду и постепеним друштвеним успоном унутар Информативног програма ТВ Београд. Телевизија Београд представља микрохронотоп укрштаја приватне и пословне сфере живота ликова, Душана и Мухарема. Мухарем Јусић његову индивидуалну егзистенцију заснива на размеђу родне Босне, Рогатица и Београда, где ради и студира, чиме се врши транспозиција психолошких особина са квалитетима и вредностима оствареним у новој средини.

Микро простор београдског аеродрома издваја се као сржна тачка, повезница кључног догађаја летовања на Ластви са београдском средином. Индивидуално искуство на различите начине рефлектује се на идентитете ликова (Предраг, Душан, Мухарем и Тереза), представљајући преломни тренутак, који условљава њихове даље судбине све до трагичне кулминационе тачке.

Грађанска породица кроз микрохронотоп трпезарије, оличен је не само социјални статус и друштвени углед породице, већ и психолошке карактеристике људи, који у њој бораве.

Друштвени живот грађанске средине одвијао се махом у додиру са религијским кодом унутар породичних и фамилијарних кругова познанстава, чиме се остварује интегративни модел социјалне класе.

Друштвени пресек сталежа оличен је унутар метафоричког сагледавања некадашњег и садашњег изгледа Београда, кроз призму породичних окупљања, прославе славе Свети Архангел Михаило у дому Јевтића.

„Теме архангелских сусрета су увек исте, те сам ја, још као сасвим мали дечак, стекао утисак да се рођаци (бивши велетрговци и рентијери, предузетници и виши саветници, друштвено запуштени, беспризорни, у својој полувековној потиснутости чак и са маргина комунистичког Београда, [...]) и не разилазе после нашег одласка, већ да су код деда Јована стално, и да се са њим и са баба Ангелином непрестано споре о томе колико је пре рата код ‚Смејкала‘ коштао пар виршли и пиво“ (Селенић 2004: 36)

*

Кроз животне биографије двојице истакнутих представника одређених социјалних слојева, показан је и економски лик Београда. Ставра Аранђеловић, тип предратног трговца и фабриканта, својим начином функционисања и постепеног успона на друштвеној хијерархији од ученика Трговачке школе до индустријалца, показује уску преплетеност економских прилика с почетка двадесетог века па све до момента окупације у Другом светском рату, чиме је у пуној мери приказана како социјална проходност, тако и индивидуалне особине. Прекид и уобличење Ставрине индивидуалне судбине остварује се у пресеку са политичком и идеолошком равни постојања.

Истрефова судбина обликована је на посве другачији начин и остварује се у складу са културним, социјалним и историјским асоцијативним пољем сагледавања личности уз спознају значаја књига и образовања кроз особени вид школовања након Другог светског рата, вечерње школе, као и помоћ пријатеља Владана Хаџиславковића, доказује да истрајност и упорност у пуној мери омогућавају друштвени успон од пастира у завичају до инжењера у Београду.

Простор београдске средине је обликовао и редефинисао индивидуалне судбине ликова, који су у различитој мери и степену оспољили уклопљеност, интеракцију, али понекад и неприлагођеност без обзира на чињеницу да ли су ликови рођени Београђани или дошљаци, на шта су махом утицале личне склоности, особине, емотивна стања, избор професије, али своје пуно заокружење остварују тек у контексту историјско-политичке перспективе и друштвене стварности.

„[...] кључне поетичке ознаке Селенићевог романеског рукописа и његове структуре – од тематске основе произашле из стваралачког усмерења на најважније догађаје бурних историјско-политичких и

друштвених прилика у нашој средини током XX века, на хронотоп послератног Београда као кључне одреднице и позорнице драматичних збивања кроз која пролазе изабрани књижевни ликови и њихови међусобни односи, преко нараторске позиције и романескне композиције, до стилских одлика и језичких специфичности – у оствареном виду или у јасном наговештају налазе у готово сваком његовом роману.“ (Недић 2015: 10)

Композициона и стилска структура наратива у многоме зависе од значаја поруке, али и историјске епохе у којој дело настаје, по увидима самог Селенића у сумирајућим разматрањима.

„Мислим да је данас дошло време, много здравије време наравно, када је могуће о свему говорити. Коначно, постало је важно како се говори. Тема, разуме се, не чини књигу, никада је није ни чинила. [...] Моји романи покушавају да књижевно обраде неуралгичне тачке нашег времена, најважнија питања епохе такође, што је, по мом мишљењу, књижевност, нарочито уметност романа, увек чинила.“ (Јевтић 1991: 38, 41)

Егзистенцијални простор Београда формиран је понајпре на колективном домену, као историјски мизансцен промене политичких и друштвених парадигми преломљен кроз личне идентитете и судбине ликова, који се на различите начине не уклапају, проналазе своје место или срastaју са новим социјалним и друштвеним чиниоцима, чиме се заокружује оригинални приступ једној по много чему многозначној и симболичкој епохи у развоју града.

Литература

- Димитријевић, В. (2004). Слободан Селенић – индивидуална траума и друштвени покрети. у П П, *Споменица Слободана Селенића: поводом седамдесетогодишњице рођења* (1-5). Београд: САНУ.
- Јакшић Провчи, Б. М. (2016). Време и прича у Убиству с предумишљајем – Селенићево виђење историјских догађаја и уметничка стварност. *Научни састанак слависта у Вукове дане, број* (45/2), стр. 475-484.
- Јевтић, М. (1991). *Очи у очи са Селенићем*. Београд: „Д’87“
- [Јевтић, М. (1991). *Очи и очи са Селенићем*. Београд: „Д’87“]
- Јеремић, Љ. (2007). *О српским писцима: критике и огледи*. Београд: Српска књижевна задруга
- [Јеремић, Љ. (2007.) *О српским piscima: критике и огледи*. Београд: Српска књижевна задруга]
- Недић, М. (2015). Ангажман Слободана Селенића у књижевној форми. у М. Н, *Десет векова српске књижевности: Слободан Селенић* (7-24). Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.

- Палавестра, П. (2015). Поетика грађанског пораза. у М. Н, *Десет векова српске књижевности: Слободан Селенић* (309-318). Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.
- Петрињска, М. (2004). Романсијер – песник уништене класе. у П П, *Споменица Слободана Селенића: поводом седамдесетогодишњице рођења* (37-39). Београд: САНУ.
- Стојановић Пантовић, Б. (2004). Мотивација у роману „Пријатељи са Косанчићевог венца 7“. у П П, *Споменица Слободана Селенића: поводом седамдесетогодишњице рођења* (119-123). Београд: САНУ.
- Bart, R. (2009). Semiologija i urbanizam. у М R P, *Antologija teorija arhitekture XX veka* (422-429). Beograd: Građevinska knjiga.
- Vašlar, G. (2005). Poetika prostora (F. Filipović, prev.). Čačak: Gradac.
- Eco, U. (2009). Funkcija i znak: semiotika arhitekture. у М R P, *Antologija teorija arhitekture XX veka* (479-504). Beograd: Građevinska knjiga.
- Lefevr, A. (1974). Urbana revolucija (M. Vukmirović-Mihailović, prev.). Beograd: Nolit.
- Mamford, L. (2010). Kultura gradova (P. Novakov, D. Prodanović-Stankić i A. Izgarjan, prev.). Novi Sad: MEDITERRAN Publishing.

Извори

- Селенић, С. (2000). *Пријатељи*. Београд: Просвета
[Selenić, S. (2000). *Prijatelji*. Beograd: Prosveta]
- Селенић, С. (2002). *Убиство с предумишљајем*. Београд: Просвета
[Selenić, S. (2002). *Ubistvo s predumišljajem*. Beograd: Prosveta]
- Селенић, С. (2004). *Малајско лудило*. Београд: Просвета
[Selenić, S. (2004). *Malajsko ludilo*. Beograd: Prosveta]

BELGRADE AS THE SPACE OF EXISTENCE OF THE CHARACTERS IN SLOBODAN SELENIĆ'S NOVELS

S u m m a r y

In this work, the research is based on observing the interrelationship and influence of space and time as essential components for looking at the individual destinies of the characters within the urban sphere of the city of Belgrade, but at the same time the formation of a collective embodied in the civic layer, which shapes the atmosphere of the city. Using the analytical method, all those features and characteristics significant for the historical, social, socially and cultural life of Belgrade of the observed period from the domain of theorists Mumford, Lefebvre, Bachelard, Eco and Barthes are noted and distinguished. The aim of the research is to perceive, emphasize and consider all those factors that are significant for the urban space, and which had an exceptional and to some extent decisive influence on the shaping of the characters, their internal and external modality of existence, but also functioning within the urban space of Belgrade in the novels *Friends*, *Premeditated murder* and the *Malay madness* of Slobodan Selenić.

Keywords: Slobodan Selenić, *Friends* (1980), *Premeditated murder* (1993), *Malay madness* (2003), the city of Belgrade, bourgeois class